

A férfi és a nő a mesében

TDK dolgozat

Jelige: Szaffi

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	2
II. Mi a mese?	4
1. A mesélés.....	4
1.1. Mit, mikor hol?.....	4
1.2. A mesélő.....	5
1.3. Mit kínálnak a mesék?.....	6
III. A mesék típusai.....	7
IV. Hősök, hősnők	8
V. Mellékszereplők.....	10
1. Az ellenfél	10
2. Az adományozó	11
3. A segítőtárs	11
4. Az útnak indító	12
5. A királykisasszony.....	12
6. Az álhős	12
VI. Hamupipőke	13
VII. Az elvarázsolt hősök.....	20
1. Állatmenyasszony.....	20
2. A cselekvő nő - A macskacica	21
3. Állatvőlegények	24
VIII. A nők, akik önmagukat győzték le.....	26
1. A szép leány és a szörny	26
2. A békakirály.....	28
IX. Befejezés	33
Bibliográfia.....	34

I. Bevezetés

Meséink végén a hős mindig elnyeri jól megérdemelt jutalmát: a bonyodalmak szerencsésen megoldódnak, a bajba jutott hőst segítőtársa kihúzza a csávából, de legalábbis segítségére lesz, ha már minden veszni látszik, hősünk elnyeri a királykisasszonyt, legyőzi a sárkányt és boldogan élnek, míg meg nem halnak hetedhét országon túl. De tényleg itt a vége, fuss el véle? És valóban ilyen könnyen eljutunk idáig? Melyik úton kell elindulnunk, min kell végigmennünk és hová fogunk eljutni? Miért fontos egyáltalán, hogy eljussunk valahova? És mi történik utána? Milyen kapcsolat van férfi és nő között, hogyan alakulnak a nemi szerepek meséinkben és milyenek is a hősök és hősnők – e kérdésekre szeretnék választ kapni a következőkben. Mesehősnek lenni elsőre nem tűnik túl nehéznek és bonyolultnak, mert ahogy már említettem, a végén úgymint mindig minden jóra fordul, a bátor és vitéz királyfi, vagy éppen a szegény ember legkisebb fia elnyeri szíve hölgye kezét. A másik oldalról szemlélve is mindig jól végződik a történet: Csipkerózsika nyugodtan aludhat, a végén úgymint eljön érte a herceg, aki megmenti őt és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Csak ez nem ennyire egyszerű. Akár hőssel, akár hősnővel van dolgunk, mindkettőnek be kell járnia egy utat, el kell jutni valahonnan valahová, végig kell menni azon a bizonyos ösvényen, ami bizony komoly feladat.

Választásom azért esett a mesékre, mert ezek a művek az emberiség több ezer éves ismereteit, hagyományát dolgozzák fel, örök érvényűek, és a történetek hiába nyúlnak vissza régre, mégis képesek mindig aktuális kérdésekre szintén aktuális válaszokat tartogatni. Mindenki a saját életének hőse, és meséink gazdag tárháza között mindenki talál olyat, ami olyan, mintha róla írták volna. Dolgozatomban a meséken belül is a népmesékkal, azon belül pedig tündérmesékkal foglalkozom. A továbbiakban a férfi és női kapcsolatokon, feladatokon belül arra a kérdésre keresem a választ, hogy a hősnők valóban csak várják-e, hogy a hős megmentésükre siessen, hogy aztán majd boldog feleségeik lehessenek. Valóban csak a hősöknek kell emberfeletti próbákat kiállni és feladatokat teljesíteni, a nő pedig otthon vár? Az alábbiakban *Hamupipőke*, *A macskacímű*, *A szép leány és a szörny*, valamint *A békakirály* című meséken keresztül kutatom a választ erre a kérdésre. Dolgozatomban láthatjuk, hogy bizony a hősnőnek legalább akkora feladatot (ha

nem nagyobb) kell kiállnia ahhoz, hogy megszerezze szíve választottját, mint a hősnek. Itt vége is lehetne a mesének – de mi van utána? Hamupipőke és Macskacica története azt mutatja be, hogyan jutunk el idáig. *A szép leány és a szörny*, valamint *A békakirály* még ennél is izgalmasabb kérdésekre tartogat választ: mi történik utána? Vajon mi szükséges a mesék szerint ahhoz, hogy a kapcsolat működjön és milyen fejlődési szakaszokon kell keresztülmenniük a hősöknek, hősnőknek ehhez?

Dolgozatom második fejezetében azt tárgyalom, voltaképpen mi is a mese, és miért fontos, hogy ne csak olvassuk, hanem értelmezzük a meséket. Kitekintek a mesélés hagyományaira, magára a mesélőre, valamint arra, hogy mit adhatnak nekünk a mesék. Ezt azért tartom fontosnak, mert egyrészt tisztában kell lennünk azzal, hogy mi a mese, valamint azzal, hogy ezek a művek jócskán hordoznak magukban önmagukon messze túlmutató jelentéseket. A harmadik fejezetben ismertetem a mesék típusait, hogy láthassuk, mi közül választottam ki a tündérmeséket és miért. A hősök és hősnők című fejezetben azt tárgyalom, hogy miben különböznek a férfiak és a nők a hősi pozíciót tekintve, ennek mi a jelentősége. Ennek a mesék feldolgozásánál kulcsfontosságú szerepe lesz. A következő fejezetben a mellékszereplők típusait ismertetem, hogy a kik, illetve mik segítik vagy épp akadályozzák hősünket vagy hősnőnket a feladat teljesítésénél. Az utolsó fejezetben a meséken keresztül támasztom alá hipotézisemet.

II. Mi a mese?

Az értelmező szótár erre a következő definíciót adja: „Csodás elemeket tartalmazó, naiv hangú, költött elbeszélés.” (Juhász – Szőke – O. Nagy 1997, 950 p.) Ma már senki sem hiszi el, hogy a mesékben megjelenő csodás lények léteznek, mégis mindenki (többször mindenki) szívesen hallgatja e csodás és gyönyörű történeteket. A mese cselekménye, a meseelemek, a mesei szerkezet és a mese nyelve együttesen alkotnak olyan esztétikai többletet, amely mindenkit képes magával ragadni. A mesék cselekménye mindig bővül, kopik, sosem állandó, mindig változásban van, áthidalja a teret és az időt, újabb és újabb elemekkel gazdagodik, új civilizációkat, kultúrákat, tájakat fedez fel és formálja át a mese törvényei szerint. A mesei elemek régebbiek a mesénél magánál is. (Petrolay 1996)

Ezen elemek szerkesztése, elrendezése adja magát a mesét. A mesei elemek a következők: szereplők, színhelyek, a mesékben rendszeresen előforduló tipikus helyzetek, (csodás) tárgyak és csodás események. Tehát ezen elemek megfelelő elrendezése, megszerkesztése, válogatása hozza létre a mesét. A műfajból kifolyólag hozzátehetjük, maga az elmesélés módja legalább annyira létrehozza a mesét, mint a fent említett elemek összessége. (Honti 1962)

A mesét, mint műfajt a csoda határozza meg – legalábbis a köztudat szerint. Ez azonban nem szükségszerű, ha a csoda vallásos mivoltát helyezzük előtérbe, vagyis hogy a csoda a legendákban valamilyen isteni akarat kinyilvánítása céljából jön létre, illetve hogy figyelmen kívül hagyja a természet rendjét és törvényeit. A mesékben megjelenő csoda természetes, magától értetődő, nem érvényesek rá a természet és logika szabályai és törvényei. A mese mindig ellentétek totalitására épül, szimmetrikus a szerkezete, a cselekményt pedig két ellentét összezapása adja. (Petrolay 1996)

1. A mesélés

1.1. Mit, mikor hol?

A mese közösségi műfaj, a mindenkori hallgatóság dönti el, hogy milyen típusú meséket szeretne hallani a mesemondóktól. A mesélés színhelye a kaszárnya volt, vagy éppen a közös, fáradtságos munka alkalmával nyílt lehetőség meséket mondani és

hallgatni, de ne hagyjuk ki a tengerihántást sem. Nem volt ritka, hogy a nőknek, férfiaknak és gyerekeknek különböző történeteket meséltek, a meséket a célközönség szerint válogatták össze. A közösség nemcsak a mese típusát határozta meg, hanem a tematikáját is, különböző helyzetekben más és más témájú történetek hangzottak el. A mesélés hagyományosan este történik.(Petrolay 1996)

1.2. A mesélő

Magyarországon a mesélők jellemzően férfiak, de emellett ne feledkezzünk el a mesemondó öreg asszonyokról, a falusi anyókról. Ők főleg nőknek, gyermekeknek mesélnek, azt is egy családon belül. Előfordul, hogy a mesélő beleszövi személyét a történetbe, ezáltal hitelessé téve azt. A mesék tipikus bevezető szövegei, mint az *Egyszer volt, hol nem volt...*stb. figyelemfelkeltő funkcióval bírnak. (Petrolay 1996)

Ezek a tipikus kezdések az idő és a tér kitágításnak eszközei, felkeltve ezzel a hallgatóság figyelmét. (Szikszayné Nagy 2007)

A záró szövegek mindig adnak egy összegzést, röviden ismertetik hősünk sorsát, a szerelmesek egymásra találását, a lakodalmat. Előfordul, hogy az elbeszélő kilép a pozíciójából, átlépi a mese és valóság határát és belehelyezkedik a történetbe, például úgy meséli, hogy maga is részt vett a lakodalmon. Olyan vég is elképzelhető, hogy a mesélő minden előzetes bejelentés nélkül kijelenti, hogy a mesének vége, ideje aludni. Két mesélőtípust különíthetünk el, az egyik, aki sosem változat mondandóján, a bevált történetekhez ragaszkodik, a másik típushoz pedig azok a mesélők tartoznak, akik mindig változtatják, új elemekkel bővítik a meséket. Ez mindig a befogadó közösség igényétől és ízlésétől függ. A mesemondók pedig igyekeznek eleget tenni ezeknek az igényeknek.(Petrolay 1996)

1.3. Mit kínálnak a mesék?

Az a közfelfogás, hogy a mesék világa egy illúziókkal teli idill, mindenki könnyedén elnyeri jutalmát, hamis. A mesékről azt tartják, hogy a főhős tökéletes, maga a mese világa is az, semmi köze a valósághoz és a realitáshoz, hiszen senki sem küzdött sárkánnyal, senki sem indult vándorútnak, hogy aztán harmadnapra hazatérjen. Azonban ha ezeket a szimbólumokat értelmezzük és ezek a szövegben allegóriává válnak, rájöhetünk, hogy szó sincs idillről, tökéletességről és a mese legkevésbé sem pusztán kitaláció, mert mindenki találkozott már sárkánnyal, táltos paripával, próbálta már átverekedni magát az üveghegyen és még sorolhatnánk. Csak éppen hétfejű sárkányt főnökként, vagy éppen önmagunk elnyomott, rosszabbik énjeként ismerjük, az üveghegyet problémáknak nevezzük és így tovább. A mesék tehát mindig az emberről, illetve az ő belső érzéseiről, problémáiról, tehát önmagáról szólnak. A mesékben mindig ott van a lehetőség a változásra és változtatásra, tehát nem tökéletességről van szó, hanem arról, hogy a dolgokat rendbe lehet hozni. A mesék alapvetően felnőtteknek íródtak, elsősorban ők hallgatták vagy olvasták. Így volt ez a 19. század végéig. A mesék régen szójhagyomány útján terjedtek. A mesemondók elsősorban nem azért őrizték és örökítették tovább évszázadokon keresztül ezeket a történeteket, mert a szórakoztatás volt a céljuk, és az sem valószínű, hogy a mesemondók körül csoportosuló emberek azért mentek oda, mert meg akartak feledkezni a hosszú és nehéz munka fáradalmairól és kicsit lazítani szerettek volna egy idillikus és kitalált világban. A mesemondók hallgatóságának sokkal inkább az lehetett a célja, hogy a történeteken keresztül éljék meg önmagukat, „leereszkedjenek a kútba”, azaz a személyiségük egy mélyebb, titkosabb rétegébe, ahol egy kis kutakodással sok mindenre választ kaphattak. Mindenkinek megvan a saját kis története, meséje, amiben ő a hős, és ebben a végtelen mesében adódnak élethelyzetek, amelyek kísértetiesen hasonlítanak a mesékben megjelenő régi hősök és hősnők élethelyzeteihez. (Boldizsár 2004)

Mindenkiben ott él a sárkány, amit le kell küzdeni és azt hiszem, talán ez lehet a legnehezebb feladat – vagy talán felismerni azt. A mesék mindig aktuális kérdésekre tartogatnak szintén mindig aktuális válaszokat, mindig és mindenkinek új és új értelmezési lehetőséget kínálnak, segítenek felismerni saját belső tulajdonságainkat, amikről talán nem is tudjuk, de bennünk élnek.

III. A mesék típusai

Dolgozatomban a népmeséket vizsgálom, ezen belül a tündérmesékkal foglalkozom. Azért választottam a népmeséket, mert ezekben a művekben a motívumok és szimbólumok sokkal letisztultabbak, mint az átdolgozásokban, vagy akár a Disney-mesékben. De mielőtt rátérnék a művek elemzésére, szeretnék adni egy általánosabb kitekintést, hogy milyen mesefajtákat különböztetünk meg a népmeséken belül, illetve arról, hogy mi is a tündérmese vagy varázsmese pontos definíciója.

Az *állatmesék* típusába tartoznak azok a meséink, amelyeknek főszereplői állatok, akik emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, mi több, úgy gondolkodnak, mint az emberek és úgy is cselekszenek és mindezt anélkül, hogy ez eseményszámba menne. Az *állatmesék* általában valamiféle örök érvényű bölcsességet, igazságot közölnek, helyes erkölcsi magatartáshoz mutatnak példát. A problémát társadalmi konfliktus, fonákság adja. A *legendamesékben* általában az isteni igazságszolgáltatás, illetve világrend jelenik meg. A *novellamesékben* megjelenő szereplők nem különleges lények, ezeken nincsenek csodás események, sem pedig természetfeletti figurák, egyszerű emberek jelennek meg bennük mindennapos élethelyzetekben, a földi szintén. Központjukban olyan életesemények, helyzetek állnak, amelyek megoldása nem csoda segítségével történik, hanem emberi leleményesség és furfang szükséges a probléma megoldásához. A *tréfás mesék* kategóriájába tartoznak azok a művek, amelyekben az ellenfelet rászedik, kifigurázzák. A *formulamesék* csoportjába tartoznak a *beugrató mesék*, *csalimesék*, *végtelen mesék* illetve a *halandzsamesék*. Mindazon meséket, amelyek nem tartoznak a fent említett típusok egyikébe sem, nevezzük *tündérmesének*. (Boldizsár 1997)

A *tündérmeséket* Propp *varázsmesékként* említi, pontos megfogalmazást ad arról, hogy tulajdonképpen mi is ez. „A meséknek azokról a változatairól van szó, amelyek károkozással vagy valamilyen hiány előidézésével (rablás, elűzés stb.), illetve valamilyen birtokolni vágyott tárgy utáni sóvárgással (a király elküldi a fiát a tűzmadárért) kezdődnek, majd a hős elindul otthonról, s találkozik az ajándékozóval, aki varázseszközt vagy keresett tárgy megtalálásához hozzásegítő segítőtársat ad neki; ezután a hős megküzd az ellenfelével (általában a sárkánnyal), visszatértében pedig üldözőbe veszik. A kompozíció persze sokkal bonyolultabb: a hős már hazatért, testvérei azonban szakadékba dobják, utóbb mégis megérkezik, nehéz feladatokkal próbára teszik, végül vagy saját birodalmában, vagy apósa birodalmában trónra lép és megnősül.” (Propp 2005, 15 p.)

Propp tehát azokat a meséket nevezi *varázsmesének (tündérmesének)*, amik ezt a sémát követik. Boldizsár Ildikó ezt kiegészíti: „A tündérmesék legkedveltebb alakjai a természetfölötti vagy emberfölötti tulajdonsággal rendelkező lények, valamint a csodálatos segítőtársak és varázstárgyak, amelyeknek az elemzésben is nagy szerepük lesz.” (Boldizsár 1997, 10 p.)

IV. Hősök, hősnők

„Legáltalánosabb megfogalmazás szerint a tündérmese hőse az az ember- és természetfeletti lény, aki segítő lények, állatok és varázstárgyak segítségével hajtja végre cselekedeteit, megöli a sárkányt, megszabadítja az elrabolt égitesteket és az elrabolt királykisasszonyokat.” (Boldizsár 1997, 24 p.)

Boldizsár Ildikó felhívja a figyelmet arra, hogy bizony nem mindegy, hogy hőssel vagy hősnővel van dolgunk. Nemtől függetlenül hőseinknek megpróbáltatásokon kell keresztülmenniük, hogy eljussanak valamilyen célig, elérjenek valamit. De a megpróbáltatás jellege különböző, épp ezért attól, hogy a hősnőknek nem a sárkánnyal kell megküzdeniük, hogy kiszabadítsák szerelmüket a toronyból még ugyanúgy próbákat kell kiállni, ugyanúgy kell küzdeni. Boldizsár Ildikó szerint a női hősöknek a férfiakkal ellentétben gyakran szenvedő tűrést kell kiállniuk, megtanulniuk különválasztani a jót és rosszat, megtanulni, hogy kell segítséget kérni és elfogadni azt. Szinte sosem mondják el az igazságot, ha tévesen ítélik meg őket, gyakran kivárlják, amíg a másik fél magától rájön erre, gyakran szenvednek. Boldizsár Ildikó arra is felhívja a figyelmünket, hogy csak nagyon ritkán fordul elő, hogy egy erős nő a központi figura a tündérmesékben, akinek nagy hatalma és ereje van, de ha mégis előfordul ilyen, akkor mindenkit legyőznek, elnyomnak, büntetnek és a férfiakat is aszerint választják, hogy elég erősek-e. A tündérmesékben leggyakrabban elesett, kiszolgáltatott figurákkal találkozunk, akik a maguk erejéből jutnak el valahová, aktív cselekvők, nem pedig passzívan várják a herceget, aki majd megmenti őket. Jellemző továbbá, hogy nemtől függetlenül a jó és a rossz tettek ugyanúgy ítéltetnek meg, bűn elkövetésénél illetve a megtorlásnál nem számít a nem. (Boldizsár 1997)

Léteznek olyan mesék, amik kifejezetten a női, vagy éppen a férfi lélek problémáit dolgozzák fel. Ezek a mesék különféle magatartásmintákat jelenítenek meg különböző

élethelyzetekben. A hősnők és hősök problémái teljesen mások, mint ahogyan a megoldások, illetve a viselkedési minták sem azonosak. A férfiak általában azért indulnak útnak, mert egy bizonyos kor betöltésével szerencsét kell próbálniuk. Jellemző, hogy a férfiak főként a megmentő szerepében jelennek meg, általában egy ellenségük van, akit könnyen ki tudnak ismerni és bevett módszerek segítségével legyőzni. A csatára a férfiak fel tudnak készülni, nem váratlanul éri őket. Több archetípust különböztethetünk meg mind a nők, mind a férfiak között. A férfiaknál például ott van például az a férfi, aki elveszíti kedvesét, bár inkább a női szereplőket fenyegeti veszély. Van olyan férfi, aki nem foglalkozik felesége határozott tiltásával és rászabadít egy szörnyet, aki aztán elviszi az asszonyt. Létezik olyan, aki az esküvő után kalandozik el és kerül egy elvarázsolt erdőbe, ahol kővé változtatják. Van, aki elfelejti szerelmét, vagy elszalasztja az alkalmat, hogy elvehesse. Van olyan, aki a feleségével kerül összetűzésbe és annak unszolására teljesít valami olyat, amiből kára származhat. A három testvér motívuma nagyon jellemző, általában a legkisebb testvérből lesz a hős, ő jut a legtovább. A hősnőknél ugyanígy szerepel a hármass motívum, csak ott éppen a hősnő és két mostohatestvére a leggyakoribb felállás. A nők útnak indulása a férfiakéval ellentétben kényszer, hiszen a körülmények miatt kell útnak indulniuk. Noha vannak mesék, ahol a nő igenis aktív részese saját és párja sorsának alakításában, többször tűnnek fel kiszolgáltatott helyzetben lévő, megmentésre váró szerepben. De ott sem tétlenkednek. A nőknek nincs alkalmuk különböző technikák elsajátítására, hogy legyőzzék az ellenséget, aki jellemzően a közvetlen közelében él. Gondoljunk csak a mostohaanyára. (Boldizsár 2004)

A mesék hőseiről nem kapunk részletes jellemrajzot, a figurák egysíkúak, nem pedig árnyaltak és kidolgozottak, nem tekinthetők egyéniségnek. Minden figurának megvan a maga szerepe és tulajdonsága, amit be is tartanak. (Petrolay 1996)

V. Mellékszereplők

Boldizsár Ildikó művében Proppra hivatkozik, aki szerint hét állandó szereplő van jelen a tündérmesékben, nevezetesen a hős, az ellenfél, az adományozó, a segítőtárs, a cárkisasszony vagy az apja, az útnak indító és az álhős. A jellemzőiket nem ismereti, viszont funkciókat meghatározza, ami elemzési mintát adhat. A következőkben a mellékszereplőket veszem sorra Boldizsár Ildikó könyve alapján.

1. Az ellenfél

Eszerint az ellenfél lehet a mostohaanya, a sárkány és a boszorkány. Az ellenfélnek a mesékben mindig nagy erejűnek, tekintélyesnek és rettegettnek kell lennie, hiszen a hőstett, azaz az ellenfél legyőzése csak így lesz nagy horderejű, mert ugyan kinek dicsősége egy gyenge ellenfelet legázni? A hős hősi mivoltából fakadóan különleges ember rendkívüli adottságokkal, és az ellenfélnek is annak kell lennie, félelmetesnek, bátornak, erősnek. Így két ugyanolyan adottságokkal rendelkező alak csap össze, és az dönti el a végkimenetelt, hogy ki tud mégis túljárni a másik eszén, tehát nem a képességek. Az ellenfélnek mindig az a célja, hogy kárt tegyen a másikban, veszteséget okozzon, megbuktassa. Az ellenfelek feltűnésekor a hős segítőtársa járul hozzá azok legyőzéséhez. Az ellenfél funkciója szerint mindig kárt okoz, eszköze sokféle lehet, rablás, fenyegetés, kínzás, ám a károkozás mikéntje ellenségtípusoktól függően változik, mindegyik más és más eszközt használ. A mostohaanya, mint a hősnők tipikus ellenfele Boldizsár Ildikó szerint nem jelenik meg számunkra annyira negatívan, mint mondjuk a sárkány vagy a boszorkány, mivel neki nincs mágikus képessége, pusztán ember és csak emberi eszközökkel képes bajba sodorni a hősnőt. Arra is felhívja a figyelmet, hogy amíg a sárkánnyal, illetve boszorkánnyal való küzdelem választás kérdése, addig egy mostohaanyával együtt élni kényszer. Gondolhatunk itt például Hamupipőkére, akinek nem volt választása, édesapja halála után kénytelen volt gonosz mostohája cselédjévé válni. Tehát ez egy körülmény, ami megváltoztatható, de általában csak a mű végén, eleinte kilátástalannak tűnik a helyzet.

A sárkány a mesékben három, hét illetve tizenkét fejű mitikus lény, tüzet okád és veszedelmes ellenfele a hősnek. De a sárkány nem feltétlenül és szükségszerűen gonosz

ellenfél, lehet segítőtárs is, ugyanúgy, mint a boszorkány. A sárkány lakóhelye lehet mocsár, barlang, felesége az elrabolt királykisasszony, aki várja, hogy a hős megmentse őt a rabságától.

A boszorkány is érdekes figura, éppúgy lehet segítőtárs is, mint gonosz ellenfél. A boszorkányt sokhelyütt összekeverik a vasorrú bábával. Élhet az erdőben, a falu szélén, a királyi udvarban. Meséinkben a boszorkányoknak sok és változatos alakjai jelennek meg, de leggyakrabban rút öregasszonyként ábrázolják őket. Képes alakot váltani, ezáltal megtéveszteni a többi szereplőt.

2. Az adományozó

A második mellékszereplő az adományozó. Ez lehet a tündér és az ördög is. Maga az adományozó funkciója szerint próbáknak veti alá a hőst, aztán jutalmaz, vagy éppen büntet a hős teljesítményétől függően. A találkozás az adományozóval általában véletlenszerű. Szándéka szerint lehet jó,- és rosszindulatú is egyben, segítő szándékú vagy ellenséges, esetleg rászedett. Két fő alak jelenik meg a tündérmesékben az adományozó szerepében, a tündér (tündér keresztanya) és az ördög. Természetesen ők sem kizárólag jó, hanem rossz szándékúak is lehetnek. Az ördög a magyar mesékben, akárcsak a boszorkány több alakban is megjelenhet, félelmetes, nem félelmetes, úr, szolga, gyilkos, segítő, rabló. Jellemző az ördögre, hogy betartja a szavát, viszont nem árt vigyázni vele, mert rosszul járhat az ember. A tündérek a mesék mitikus alakjai, jellemzően szépek, légiesek, madáralakban jelennek meg, általában csoportosan. A bonyodalmat a tündérmesékben általában az okozza, hogy a hős beleszeret a kivételesen szép, ígésző tündérbe. Ő a mesében sosem adományozó vagy segítő szerepet tölt be. Míg a magyar mesékben a tündérek e szerepeket töltik be, addig például a Grimm-meséknél ezek a lények gonosz férfi- vagy gyerekrablók.

3. A segítőtárs

Segítőtárs lehet a táltos paripa, de akárki más is. A mesékben a segítőtársat vagy ajándékozzák a hősnek, vagy jutalomként valamilyen tettéért tehet szert rá. A segítőtárs feladatai közé tartozik a térbeli helyváltoztatás, valamilyen hiány, illetve baj kiküszöbölése, megszüntetése, valamilyen próba vagy feladat során a hős segítése, a hős megmentése, illetve átváltoztatása. A segítőket három csoportra oszthatjuk, ezek az univerzális, a részleges, valamint specifikus segítő. Az univerzális segítőtársak képesek a

hőst a fent említettek alapján segíteni, mindegyik funkciót képesek ellátni. A magyar mesékben a táltos ló felel meg az univerzális segítőtársnak, ő képes az összes funkciót ellátni. Ezért a segítőtársért általában keményen meg kell dolgozni, jellemző, hogy a hős valamiféle sugallatra választja és általában egy girhes csikóból lesz a táltos. Univerzális segítőtársak mellett, ahogy fentebb említettem, lehetnek a segítőtársak részlegesek is. Ez a típus nem képes minden említett funkció betöltésére, csak néhányra ezek közül. Ide tartoznak az állatok, szellemek, törpék, óriások. A specifikus segítőtársak az előző kettővel ellentétben, akik több funkciót is képesek ellátni, csupán egy funkció betöltésére korlátozódnak. Ezek igazából tárgyak, vagy tárgyakat előállító állatok. A törpék és az óriások, mint részleges segítőtársak voltak említve, ám nehéz eldönteni, hogy ellenfél, vagy valóban segítőtárs lesz-e belőlük. Az óriások lehetnek kegyetlen emberevők, de jó szándékú segítők is. A törpe kicsi, hosszú szakállú mitikus alak, csakis férfi lehet, az esetek többségében gonosz, ravasz, rosszakaró és hátráltatja a hőst.

4. Az útnak indító

Boldizsár Ildikó Proppra hivatkozva azt mondja, hogy az útnak indító szerepe a mesékben egy funkcióra korlátozódik, mégpedig arra, hogy elindítsa a hőst az „ösvényen”. Az útnak indító mindig egy feladatot ad, vagy kérdést tesz fel, illetve kérést közöl a hőssel.

5. A királykisasszony

A királykisasszony egy nehéz feladat, próba elé állítja a hőst, ő jelöli meg a hőst, leplezi le az álhőst, ismeri fel az igazi hőst, a bűnöst megbünteti és férjhez megy, általában passzív figura. Az általam vizsgált és bemutatott mesékben egy helyen szerepel a királykisasszony, de ő bizony egyáltalán nem passzív figura.

6. Az álhős

Az álhős tökéletes ellentéte a valódi hősnek, lelki beállítottsága, családi, társadalmi helyzete és háttere, tettei ellentétesek a hősével. Az álhős funkciója például a királylány követelése, persze jogtalanul és ezt mindig leleplezik. Az álhős ravaszsággal akar jogtalanul hozzájutni a jutalomhoz. A királylány a mesében magától is tudja, ki az igazi hős, nem megy hozzá az álhőshöz, ez teszi őt bölcs és méltó párjává az igazi hősnek. Az

álhős funkciója, hogy előbb-utóbb pórul járjon, és ne lehessen az övé az, amit ideiglenesen talán megszerzett, de ami jogosan a hősnek jár. (Boldizsár, 1997)

VI. Hamupipőke

A következő mesét Bruno Bettelheim könyve felhasználásával ismertetem.

Hamupipőke története mindenki számára közismert: egy anya nélkül maradt lányról szól, akinek az apja új asszonyt visz a házhoz. A gonosz mostoha és két lánya megkeserítik Hamupipőke életét, szolgálóként tartják őt a háznál. A királyfi egy napon hatalmas bált rendez, ahova az összes hajadon lánynak el kell mennie, mivel feleséget keres magának. Nagy az öröm Hamupipőkééknél, ám a mostoha nem akarja őt elengedni a bálba, ezért feladatokat ad neki, amiről úgy gondolja, úgysem tudja befejezni, lencsét, kölest kell a hamuból kiválogatnia. Madarak segítenek neki kiválogatni, így Hamupipőke végez a kiszabott munkával, de mostohaanyja így sem engedi el. Hamupipőke azonban kap gyönyörű báli ruhát segítőtől, a madaraktól, így mégiscsak el tud menni a bálba. A királyfi amint meglátja, beleszeret, de mikor éjfélkor haza akarja kísérni, a lány útközben kicselezi és eltűnik. Így megy ez másnap is, harmadnap azonban a királyfi bekenette szurokkal a lépcsőt, Hamupipőke cipője pedig beleragad. A királyfi kijelenti, hogy az lesz a felesége, akinek a lábára illik a cipő. Nővérei megpróbálják átverni a királyfit, de kiderül a csel, és végül egymásra találunk Hamupipőkével. A történet összefoglalva azt ismerteti, hogy a féltékenység miatt szegény Hamupipőke szolgáskorra jut, de végül mégis győzedelmeskedik gonosz mostohája és nővérei felett. Bettelheim leírja, hogy a hamupipőke szót régebben fiúra és lányra is használták egyaránt, azokra, akik a testvéreik között elnyomottak voltak. A Grimm-testvérek meséjének eredeti címe *Aschenputtel*, ez pedig a koszos konyhalányokat jelölte, akik hamut takarítottak a tűzhelyből.

A történetben a testvéri féltékenység lép fel fő problémaként. Hamupipőke bár minden munkát elvégez, sosem elégedettek vele, kétségtelenül jóval alattuk helyezkedik el. A testvérek közötti rivalizálás jelenik meg benne, és mostohaanyja erre csak rátesz egy lapáttal: saját lányainak mindent megad, Hamupipőkét pedig cselédként kezeli. Hősnőnk eleinte szeretetben és megbecsülésben él, aztán hirtelen kiszolgáltatott lesz, majd a történet végén nem várt magaslatokba emelkedik.

A legfontosabb motívumok a mesében a következők: a hősnőnek rossz sorsa van; a fekvőhelye a tűzhely mellett van; apjától mogyoró vesszőt kér ajándékba, amit az anyja sírjára tesz; a kiszabott feladatot meg kell csinálnia, ebben állatok lesznek a segítségére; az anyja sírján lévő ág fává változik (tehát az anyává), tőle fogja kapni a szép báli ruháit; a bálban találkozik a királyfival; először galambházban bújik el, másodszor a körtefánál, amelyeket az apja rombolt le, illetve vág ki; a szurkos lépcsőnél elveszti a cipőt; cipőpróba; a mostohatestvérek átverik a királyfit, aki elfogadja őket; az állatok segítenek a leleplezésben; Hamupipőke és a herceg házassága; a gonoszok bűnhődése.

A hősnő semmibe vétele, rossz sorsa az, ami nagy hatást gyakorol a befogadóra: együtt tudunk érezni Hamupipőkével, képesek vagyunk vele azonosulni és megérteni őt. Az, hogy Hamupipőke a koszban, a hamuban alszik, jelképezi hányattatott sorsát, ahova a kezdeti jólétből került. Az általam vizsgált Grimm-változatban Hamupipőke kényszerből alszik a hamuban, de létezik ennek a mesének sok más változata is. Perrault változatában Hamupipőke önszántából megy oda aludni. A közhiedelemben az, hogy valaki szolgasorsa jut megalázó, azonban ha visszamegyünk az ókorba, azt láthatjuk, hogy a tűzhely őrzése a lehető legtekintélyesebb feladatnak számított, amit egy nő csak kívánhatott és elérhetett. Ez a Vesta-szüzek kötelessége volt, ők pedig rendkívül irigyelt nők voltak emiatt. 6-10 éves korukban választották ki erre a lányokat, (Hamupipőke szolgasága is ekkortájt kezdődhetett a szerző szerint) akik később papnők lettek, a tűzhely őrzésével törődtek, nyilván teljes nemi tisztaságban. Tehát az ártatlanság, a szüzesség és a tűz szorosan összekapcsolódó fogalmak. Ezek a papnők később előkelő házasságokat kötöttek, pont úgy, mint Hamupipőke a mesében. A szüzek Hérát szolgálták, az anyai istennőt, valamint a szent tüzet. Tehát Hamupipőke ilyen értelemben anyai istennőnek tekinthető, akit megfosztottak jogaitól, a történet végén pedig újjászületik a hamuból és mindenki fölé emelkedik. A hamuból való újjászületést köthetjük a mítoszokból ismert fönixmadárhoz, ami a megújulást, újjászületést szimbolizálja, és amin Hamupipőke is keresztülmegy. (Pál – Újvári 1997) A tűzhely piszkos, viszont egyszerre kellemes is lehet például a tűzhely mellett üldögni. A gyerekek ezt különösen szeretik, s tűzhelynél való tartózkodás és ruháik, illetve saját maguk összekenyése egyszerre kellemes és büntudatot keltő. Hamupipőke éppen gyászolja édesanyját, a por és hamu összekapcsolódik a halállal és gyásszal. Ha az ember hamut hint a fejére, az a gyászt jelképezi, a piszkos és rongyos ruhák viselése pedig utalhat depresszióra. Hamupipőke ilyen értelemben egyszerre gyászolja halott édesanyját, de szívesen emlékezik vissza az együtt töltött meghitt pillanatokra. Az anyja elvesztése szükségszerű, ezt a meghitt kapcsolatot a felnőtté válás

érdekében fel kell számolni. Hamupipőke hamuban és szolgaságban töltött évei és testvéreivel való konfliktusa arra hívja fel a figyelmet, hogy ezt az időszakot senki nem kerülheti el.

Hamupipőke az apjától ajándékot kér, egy mogyorófaágat, amit anyja sírján fog elültetni. Ez a szerző szerint kísérlet arra, hogy kapcsolatukat helyreállítsák. Bár erre nem történik utalás, valószínűsíthetjük, hogy Hamupipőke dühös az apjára amiatt, hogy egy ilyen nőt hozott a házhoz. Gyermekkorban az ember számára a szülei a mérvadók, viszont ha hősnőnk szeretné kezébe venni sorsát, ezen a kapcsolaton lazítania kell, a szülői tekintélyt egy kicsit alább kell ásni. Ezt az ág jelképezi, amely leveri apja kalapját, és amelyet mikor Hamupipőke elültet, teljesíti a kívánságait. Ez azt vonja maga után, hogy ténylegesen csökken az apa tekintélye, amivel viszont nő a halott édesanyja tekintélye. Az ágot az apjától kapja, ami arra enged következtetni, hogy az apja helyesli, hogy Hamupipőke elszakadjon tőle és visszatérjen az anyjához. Az apa fontosságának csökkenése lehetővé teszi, hogy a lány felkészülhessen arra, hogy a gyermeki szeretet, amit apja iránt érzett átalakuljon komoly, igazi szerelemmé a királyfi iránt. Hamupipőke a mogyorófaágat az anyja sírjára ülteti és a könnyeivel öntözi. Ez azt jelképezi, hogy a gyermekkori idealizált anyakép életünk során végigkísér minket, ami gyakran segítségünkre lehet. Ahogy Hamupipőkével történnek az események, kezdetben a gyászba menekül, a hamuban él. Ha viszont ott marad a hamuban, akkor nem menne keresztül semmilyen fejlődésen. A gyász fontos része annak, hogy fel tudjuk dolgozni a történeteket, de fontos az is, hogy ne ragadjunk meg ennek a szintjén: tovább kell lépnünk és a gyászt valami pozitívvá alakítani, így egy külső dolog elvesztését magunkban őrizni tovább emlékként. A könnyel való öntözés jelképezi, hogy életben tartja anyja emlékét.

Hamupipőkének a mostohaanyja azt a feladatot adja, hogy időre válogassa ki a hamuból a lencsét és a kölest, ha szeretne elmenni a bálba. A tündérmesék kedvelik a látszólag teljesíthetetlen feladatokat és próbákat, amelyeket a hősöknek kell kiállniuk, ez a feladat is ide tartozik. Látszólag ez a mozzanat is csak annak a jele, hogy Hamupipőke sora rosszul megy, de ezt akkor kell teljesítenie, amikor már fontos változás jött az életébe: a fehér madár megjelenése teszi lehetővé, hogy elvégezze feladatát, és azt is, hogy elmelessen a bálba. Ahhoz, hogy a végén minden jóra forduljon és megkapja jutalmát, feladatokat kell teljesítenie. Először a madarak elvégzik a feladatot, de a mostoha ezek után még nehezebb munkát ad számára, kölest kell válogatnia, ami még kisebb szemű, mint a lencse. De a madarak ebben is a segítségére lesznek, sikerül elvégezni a feladatot. Mostohaanyja ennek ellenére mégsem engedi el a bálba. Maga a feladat, hogy a lencsét és

kölest válogassa ki a hamu közül értelmetlennek tűnhet, mostohaanyja meg van róla győződve, hogy ez haszontalan és alantas feladat, azért is végezteti ezt a lánnyal. De Hamupipőke felismeri ennek a látszólag értelmetlen cselekvésnek a lényegét: a jót különválasztani a rossztól. Fontos, hogy a madaraknak meghagyja, csak a jót válogassák, az ocsút egyék meg. Hamupipőke tehát rájön, hogy a munkája lényege az, hogy megtanulja a jót és rosszat különválasztani egymástól, majd a rosszat eltüntetni. Ezek után elmegy a sírhoz és ruhát kér, hogy elmelessen a bálba. Kap is gyönyörű ruhát, aranyosat, ezüstöset, és hozzá selyemcipellőt, de csak első két alkalommal. Utoljára aranycipellőt kap. A mesében a hősnőnek nem kell hazamennie időben, addig marad, ameddig kedve tartja (a Perrault-változattal ellentétben) mégis úgy dönt, éjfél körül hazaindul. A királyfi elkíséri, de út közben Hamupipőke elbújik, ez másnap is megismétlődik, és harmadnap is és mindig visszaöltözik a rongyaiba. És hogy ezt miért teszi? Az önállóság, a személyiség fejlődése szempontjából fontos, de az igazi önmegvalósítás nem ebből következik egyenesen, hanem a cipő felpróbálásból, ahhoz azonban ezen keresztül vezet az út. Hamupipőke szeretné, ha nem csak a külsőségek miatt szeretné őt a herceg, hanem önmagáért. Neki az kell, hogy a királyfi lássa, milyen helyzetben van, hogy rangban sokkal alacsonyabb nála, és ha ezek után is ő kell neki, akkor kaphatja csak meg. De ezt el lehetne érni egy találkozás után is. A három találkozás Bettelheim értelmezésében azt jelképezi, hogy Hamupipőke szeretné magát elkötelezni valaki mellett, de tart is egyben ettől. Az apának eszébe jut ugyan, hogy Hamupipőkét keresi a királyfi, de nem biztos benne. Mindketten ambivalenciát mutatnak. A királyfi felismeri, hogy amíg a lány az apjához kötődik érzelmileg, nem lehet az övé, ezért megkéri, ő keresse meg. Az apa lerombolja Hamupipőke bűvőhelyeit, ezzel is jelezve, kész átadni a lányt. Az első bűvőhely a galambok helye, a második a fa. A galambok segítették hősnőnk, mikor válogatni kellett, a körtefa pedig felidézi bennünk anyja sírjánál nőtt fát. Ezek varázstárgyak, amik eddig Hamupipőke segítségére voltak, most azonban le kell számolnia velük, hogy ezek nélkül is tudjon boldogulni, egyedül. Apja ebben segít neki azzal, hogy lerombolja a menedékhelyeit. A valóság előtt most már nincsen semmiféle menekvés.

A cipő - miért pont cipő? Bettelheim szerint azért, mert ez a női nemi szervvel azonosítható: egy olyan kicsi tárgy, amibe bele kell csúsztatni egy testrészt, amit szorosan körülfog. Ez a valami törékeny és vigyázni kell rá, ebből pedig a szüzességre gondolhatunk. Ráadásul ha azt a tényt is számításba vesszük, hogy bálók után igen könnyű elhagyni (Hamupipőke az utolsó estén vesztí el), és a szerelmes nem akarja hazaengedni kedvesét (ahogy a királyfi se) gondolhatunk a szüzesség elvesztésére. A királyfi még

csapdát is állít a lánynak, akinek viszont sikerül elmenekülnie. Ez a mozzanat a szüzesség védelmét jelentheti. A legtöbb változatban (és az általam vizsgáltban is) megjelenik egy fontos mozzanat, ami a cipő felpróbálásához kapcsolódik. A két nővér anyjuk tanácsára levágnak egy darabot a lábujjukból, hogy rájuk menjen a cipő. A királyfi örül, hogy megtalálta menyasszonyát mindkét nővérnél, a csalásra azonban fény derül a madaraknak köszönhetően. A mostohalányok mindenáron maguknak akarják a herceget és még attól sem riadnak vissza a cél elérése érdekében, hogy megcsonkítsák önmagukat. Ez is megerősíti azt, hogy eleve szép ruhákkal, külsőségekkel és csalással akarják megszerezni a herceget, míg Hamupipőke azt szeretné, ha a szerelme úgy fogadná el őt, amilyen valójában és ehhez nem akar sem csalást alkalmazni, sem külsőségeket bevetni. Nem akarja, hogy a ruhák alapján válasszák őt ki menyasszonynak, amelyekre varázslat útján tett szert, a hercegnek látnia kell őt igazi valójában, a rongyos ruháival együtt. Az, hogy a mostohák levágnak a lábukból egy darabot, sokkal többet jelent, mint hogy egyszerűen királynők akarnak lenni és ennek érdekében mindent megtesznek. Az a régi közfelfogás, hogy az a nő a nőiesebb, kívánatosabb, akinek kicsi a lába a mese keletkezése idején még erősen élt. Hamupipőkének kicsi a lába, tehát ő mint nő sokkal kívánatosabb, mint a testvérei, akiknek nagyobb a lábuk, tehát férfiasabbak. A csonkítással azt akarják elérni, hogy minél törekenyebbnek látszanak. A lányokat az leplezi le, hogy vérzik a lábuk. Bettelheim szerint ez egy jelképes kasztráció annak érdekében, hogy bizonyítsák nőiességüket. A vérzés a menstruációt jelképezi, tehát ez is egy további bizonyíték erre. A leplezés után kiderül, nem ők a megfelelő lányok, hanem Hamupipőke az igazi szűzi menyasszony, akinek nem vérzik a lába, mikor felpróbálja a cipőt. Ez azért is fontos, mert tudat alatt az, aki még nem menstruál sokkal tisztábbnak és szűziesebben tűnik, mint az, aki még nem. Ráadásul a mostohanővérek vérzését egy férfi vette észre, ami egyrészt egyáltalán nem illő dolog, másrészt pedig nyilvánvalóan sokkal kevésbé tűnik szűziesnek, mint az, ha valaki egyáltalán nem vérzik. Ilyen módon a mese szembeállítja a főhősnő szüzességét mostohatestvérei szüzességének hiányával.

A cipő a felszínen nem jelent semmi mást, csak egy egyszerű tárgyat. A tudatalattiban viszont a cipő a női nemi szervet szimbolizálja mindazzal együtt, amit a képzeletünk hozzákapcsol. A tündérmesék egyszerre szólnak a tudathoz és a tudattalanhoz, a benne megjelenő tárgyaknak tehát nyilvánvalónak kell lennie a tudatos szint számára is, viszont egyidejűleg kell a jelentésükből különböző asszociációkat ébreszteniük. Ezt jelen esetben a mese meg is teszi, a pici cipő, a csonkított láb, ami nem fér bele a cipőbe mind mélyebb jelentést hordoznak magukban. Az apró láb egyenlő a szexuális vonzerővel.

A mesében a herceg nem jön rá magától, hogy ki az igazi menyasszony és ki az, aki csal. Mindkettő menyasszonyt elfogadja, és magától észre sem venné, hogy vérzik a lábuk, ha a madarak erre nem figyelmeztetnék őt. Látszólag az dönti el, ki az igazi menyasszony, akinek jó a lábára a cipő. De valójában inkább azt tudja meg a királyfi, ki a nem megfelelő: akinek a vére beleszivárog a cipőbe. Ezt a királyfi nem veszi észre, pedig annyira nem nehéz az ilyesmire rájönni. Itt megint csak megfelelést találunk a cipő és a női nemi szerv között. A láb vérzik, pont úgy, mint a menstruáció idején. Hogy a királyfi erre nem jön rá magától, arra utal, hogy ez egyfajta szorongást kelt benne, ami ellen védekeznie kell. Ez a szorongás akkor oldódik fel, mikor Hamupipőke próbálja fel a cipőt. Az ő lába könnyedén belemegy a cipőbe, nem kell hozzá megcsónkítania magát és nem vérzik. Az ő szexualitása nővéreivel ellentétben nem agresszív, ezt mutatja az is, hogy háromszor elmenekül a bálból és türelmesen megvárja, hogy a királyfi őt válassza. A cipő felpróbálásánál nem a királyfi húzza rá a cipőt, hanem saját maga próbálja fel, vagyis most már tudja irányítani az életét, mivel magától teszi ezt meg. A királyfi szorongása miatt nem vette észre, hogy becsapták, itt azonban már biztonságban érzi magát Hamupipőke mellett, vagyis igazi társai lehetnek egymásnak.

Hamupipőke a hamuban és porban lakott. Számára valószínűleg egyértelmű, hogy ezért mások lenézik. Bettelheim szerint léteznek nők, akik a saját szexualitásukkal kapcsolatban éreznek így, esetleg attól félnek, hogy a férfiak éreznek így velük kapcsolatban. Hamupipőke ezért akarta, hogy a királyfi ilyen formában is meglássa őt, mielőtt feleségül venné. A királyfi adja át neki a cipőt, ez azt fejezi ki, hogy önmagáért szereti és elfogadja akármilyennek. A királyfi tehát megerősíti Hamupipőkét abban, hogy elfogadja saját nőiességét, ám ennek ellenére ezt csak a hösnő tudja megtenni, bár itt a férfi segítségével. Mikor Hamupipőke leveszi a nehéz fapapucsot és fölveszi a topánkát, az tökéletesen illik a lábára. Ekkor már a királyfi is felismeri őt. Ez azt jelképezi, hogy az a szépség, amivel csak ideiglenesen, a bálók idején rendelkezett most már az övé lett végleg, az énjének egy részévé válik – saját maga a facipő, ami aranycipellővé válik a mese végére. Már volt szó arról, hogy a mostohanővérek szimbolikusan kasztrálták magukat, ami szorongást ébresztett a királyfiban. Hamupipőkénél erről szó sincs, nem is lehet, mert ez gátat szabna a boldog házasságnak. A királyfi ezért fogadja el a hösnőt. És Hamupipőke? Ő pedig azért, mert a herceg bizonyította, hogy elfogadja és szereti őt annak ellenére, hogy szexualitása jelképesen szennyes. Elfogadta a cipőt, ami a női nemi szervet jelképezi, valamint azt is, hogy a hösnő kifejezi vágyát a férfi iránt azzal, hogy a lábát belecsúsztatja a cipőbe, ami egyértelműen a szexualitásra utal. A királyfi ezt helyesli, tehát

semmi sem szabhat gátat a boldogságuknak. Amikor ő bújtatja bele a lábát a cipőbe, az kifejezi, hogy kapcsolatukban most már ő is aktív lesz, és mivel a lába tökéletesen beleillik a cipőbe, ő az, aki a megfelelő menyasszonya lesz, akiből nem hiányzik semmi. A házasságkötés szertartásához szervesen kapcsolódik ez a jelenet. Házasságkötésnél a gyűrűn keresztül át dugják az ujját, ez durva kifejezőmódja a szexuális érintkezésnek. Ám akkor a férfinél van a gyűrű, ami a női nemi szervet jelképezi, amibe pedig a nő dugja bele az ujját, ami viszont a férfi nemi szervre utal. Az, hogy a nő is és a férfi is elfogadják saját maguk és a másik vágyait teszi lehetővé, hogy a szorongások eltűnjenek és egyik félből se hiányozzon semmi, ami pedig a boldog kapcsolathoz vezet. A cipő felpróbálása tehát a lánykérésnek felel meg.

A mostoha Hamupipőke ellenfele, lehetetlen feladatok elé állítja. Viszont ha Hamupipőkét nem kényszerítik ebbe a helyzetbe, akkor nem ő lett volna a királyfi felesége. Ahhoz, hogy megszerezze a királyfit, lelki fejlődésre és önmegvalósításra van szüksége, ehhez pedig az egyénnek szüksége van a szüleinek, akik jók hozzá, kényeztetik, de a gonosz mostohára is, aki kegyetlen és olyat követel tőle, amit lehetetlen teljesíteni. Hamupipőke történetének ez az egyik fő története: a jó anyának egy időre gonosz mostohává kell válnia a mesében, mégpedig azért, mert ha ez nem történne meg, nem lenne motiváció a saját identitás kialakítására, a jó és rossz különválasztására. Míg a sikeres Hamupipőkével mostohája rosszul bánt, addig a mostohalányokkal anyjuk elnéző, nekik mindent megad. Számukra ő a jó anya, viszont ők nem is érnek el semmit a mese végére, csak azt, hogy életük végéig sánták maradnak. És miért? Mert az anyjuk parancsolt rájuk, hogy csonkítsák meg magukat, ez nem a saját döntésük volt. Tehát ezek a lányok nem mentek keresztül semmiféle fejlődésen, nem alakult ki az önálló személyiségük, ezért sem nyerhettek. A gyermekek fejlődésénél szükségszerű, hogy a jó szülő a szemükben egy időre mostohává változzon át, hiszen az önállósodás folyamata csak így indítható el. Sokszor úgy érzik, nem értik meg őket szüleik, kíméletlenek és érzéketlenek velük. De ha eljutnak odáig, hogy kifejlesztik saját személyiségüket, tehát felnőtté válnak, akkor a mostoha magától eltűnik, és újra a jó szülő veszi át a helyét. Ezért nem tekinthető a mostoha ellenségnek és ezért szükségszerű a jelenléte.

Itt a vége fuss el véle – boldogan éltek, míg meg nem haltak. De hogyan? Szereti valójában Hamupipőke a herceget? Mi lesz ezután? Hogyan képes valaki megtanulni igazán szeretni és elfogadni a másikat? Ezekre a kérdésekre adhatnak választ a tündérmesék *állatvölégény-ciklusába* tartozó mesék. (Bettelheim 1985)

VII. Az elvarázsolt hősök

Sok mesében fellelhető, hogy hősünket vagy hősnőnket állattá változtatják, a varázst pedig bizony meg kell törni. *A Szépség és a szörnyeteg*, valamint *A macskacímő* c. mesékben is ez a probléma vetődik fel, csak éppen előzőben a férfi, utóbbiban a nő van állatalakba zárva. A következőkben kifejténém, hogy mi ezeknek a jelentősége.

A tündérmesékben szép számmal megjelennek a titokzatos és különleges figurák, az úgynevezett *állatvőlegények* és *állatmenyasszonyok*, akik átok vagy meggondolatlan kívánság következtében lettek állatokká. Az ok sosem adott, jellemző erre a mesetípusra, hogy mindig utólag tudjuk meg, miért és hogyan változott át hősünk, ezt az információt pedig minden esetben ő maga mondja el. Itt a középpontban a megváltás, a visszaváltozás áll. A mód azonban nem mindegy, a meséknél mindig adott, hogy egy nőnek, illetve egy férfinak mit kell kiállnia és teljesítenie. A legtöbb *állatmenyasszony* mesénél a hősök véletlenül látják meg eredeti alakjukban a nőt, akibe azonnal bele is szeretnek, és valamilyen módon tudomást szereznek az átokról. Ilyenkor nincs is más dolga hősünknek, mint kiállni valamilyen próbát, hogy feloldozhassák kedvesüket az átok alól, amely állatbőrbe zárja őket. Ezeket a megpróbáltatásokat a hősök abban a biztos tudatban hajtják végre, hogy ilyen módon az átok megtörik. (Boldizsár 1997)

1. Állatmenyasszony

Az eddigiek alapján elmondhatjuk, hogy a férfiaknak kell kiállni a próbát, megküzdeni szívük választottjáért. De fontos, hogy ezekben az esetekben ők tudják, hogy miért küzdenek, és úgy harcolnak a célért, ami lássuk be, korántsem olyan nehéz, mint úgy küzdeni, hogy nem tudjuk, mi vár ránk. Összegezve tehát az állatmenyasszony típusú meséknél a hős mindig tudja, mi vár rá, azt is, hogy hogyan lehet feloldani az átkot, és biztos benne, hogy ez valóban hatásos is. És hogy a hősnőnkkel mi történik? Várja, hogy a hős királyfi jöjjön végre. Már aki. Mert bizony létezik olyan állatmenyasszony-mese is, ahol az elvarázsolt királylány nem csak vár, hanem bizony cselekszik is. Macskacímő a tündérmesék szereplői között egyedi, az előbb említett mozzanat miatt. „Ez a típus átmenetet képez az állatvőlegény-ciklus meséihez, amelyekben fő problémává lép elő a férfi állatalakban való elfogadása.” (Boldizsár 1997, 140 p.) Állatmenyasszony mese,

hiszen állatestbe zárták, a királyfi szerelme által változhat vissza. A különbség itt a többi ilyen típusú meséhez képest az, hogy a királyfi nem tudja, hogy elvarázsolt királykisasszonnyal van dolga, ő végig úgy tudja, egy macskát fog feleségül venni, nem látta előtte semmilyen formában, ez pedig már az állatvölegény ciklus meséire jellemző, hiszen ezeknél kell elfogadni kedvesünket állatalakban. „A nőknek mindenesetre nehezebb dolguk van a férfi megváltását illetően. Számukra a tündérmese olyan próbákat ír elő, amelyek következménye nem ismert.” (Boldizsár 1997, 140 p.)

Úgy tűnik, hősünk nem annyira igyekszik mindent megtenni azért, hogy a Cicót feleségül vehesse. Fontos lesz, hogy neki úgy kell elfogadnia a menyasszonyt, ahogy megismerte, nem tudhatja, hogy nem ez az igazi alakja. Ennél a mesénél a hős nem lehet biztos benne, hogy megkapja jól megérdemelt jutalmát, hiszen nem tudja, mi vár rá, illetve nem arra számít. De akkor mégis mi veszi őt rá, hogy úgy döntsön, feleségül veszi? A nők valóban csak várják, hogy megmentse őket? A következőkben Macskacicó történetén keresztül láthatjuk, hogy ez koránt sincs így minden esetben.

2. A cselekvő nő - *A macskacicó*

A történet szerint a királynak van három fia, akik azt a feladatot kapják, hogy kerekedjenek fel és házasodjanak meg. A hármas szám gyakran visszatérő motívum a mesékben (akárcsak a hét és a tizenkettő). Előzőleg már említettem, hogy a férfiaknál a hármas szám leggyakrabban ilyen formában jelenik meg, tehát a három testvérnél. A testvérek vagy egyszerre indulnak útnak, vagy a legidősebb testvértől haladva a legkisebb felé kerekednek fel. A király az útnak indító a mesében, egy feladatot ad a fiainak, ami nem a sárkány legyőzése, de ugyanakkor nehéz és csöppet sem zökkenőmentes. A feladat ugyanaz mindhárom fiú esetében: keressenek feleséget, csak éppen mindháromnak másfelé kell elindulnia, ezt a király három pálca segítségével dönti el, mindenkinek jut egy, és arra kell elindulnia, amerre mutat a pálcaja. A mesében a legidősebb fiú a grófkisasszonyok felé tehet próbát, a középső a bárókisasszonyoknál, a legkisebb az erdőben. A gróf magasabb rangú a bárónál, tehát a legidősebb fiú kapja (legalábbis az elején úgy tűnik) a legígéretesebb utat, a középső a kevésbé jót, a legkisebbre pedig a legnehezebb feladat hárul: neki az erdőben kell magának feleséget keresnie. Az erdőben valószínűleg nemhogy grófi vagy bárói családból származó menyasszonyt nem fog találni, de örülhet, ha egyáltalán sikerül neki menyasszonyt fogni. A legkisebb királyfi el is indult, az erdőben pedig talált egy Macskacicót, aki folyton nyávogott utána és aki megígértette vele, elveszi

feleségül. Hősünk ezután visszatér a királyságba. A király mindegyiktől megkérdezi, ki milyen menyasszonyt talált. Ahogy az elején már sejteni lehetett, a legnagyobb kapta a grófkisasszonyt, ami a legnemesebb rangot és legtöbb hozományt jelenti, tehát ez a legértékesebb. A második sem panaszkodhat, bár be kell érnie kevesebbel. A legkisebb királyfinak jutott a macska, akit az apja és testvérei előtt fel sem mert vállalni, kitért a kérdés elől, hogy ki lett az ő menyasszonya. A király később ajándékokat kér a menyasszonyoktól, virágcsokrot, kendőt. Az eddigiek szerint a legidősebb fiúnak kellett volna a legszebb és legértékesebb ajándékot vinnie, a középsőnek a kevésbé értékeset és így tovább. Ám a mesében azt láthatjuk, hogy bizony a macskamenyasszony az, aki a legszebb, legértékesebb ajándékokat küldi a királynak, hiába, hogy ő macska, a többi kisasszony pedig gazdag nemesi hölgyek. Ő ezüst, arany és gyémántvirágokból készítette a csokrot, a kendőt pedig szintén ezüst, arany és gyémántszővetből fonta.

Az ezüst a tisztaság, őszinteség szimbóluma, az arany a tökéletességé, a dicsőségé és uralkodásé, a gyémánt pedig ritka, kivételes és a legértékesebb drágakő. (Pál – Újvári 1997) Értékük ebben a sorrendben növekszik és a mesében is ebben a sorrendben jelentkezik. Ugyan a többi királykisasszony ajándéka is szép volt, de a legkisebb fiúé a legszebb. A Macskacica ajándékai kivételesek, gyönyörűek, értékesek, míg a többi egyszerűen csak szép. De hát hogy lehet, hogy pont egy macska küldi a legszebbeket? A Cica ezek szerint sokkal de sokkal nagyobb értékeket hordoz magában, mint a többi királykisasszony, amiket a külsőségek szimbolizálnak, de nem csak arra vonatkoznak. Ezt hősünk azonban nem veszi észre, a király kérdésére, miszerint ki az ő menyasszonya, rendszerint csak hárít, mindig azt mondja, majd meglátják. Történetünk vége felé közeledve elkerülhetetlen, hogy bemutassa menyasszonyát, a király most ezt kívánja fiaitól. A királyfinak ez azonban nem akaródzik, eddig odázta a dolgot, most azonban az eddigieknél is szomorúbb, nem tud mit kezdeni a helyzettel. Ezt el is mondja a menyasszonyának, aki eddig minden gondot megoldott, aktív szereplője a mesének. Bármit kért a király, segítőitársai, a kis cicók segítségével bármit előteremtett. Most is így történik, a királyfi tehetetlen, de a macskamenyasszony most is vállalja a cselekvő szerepet. A hősnő azt mondja, aludjon és egy cseppet se aggódjon, ő majd mindent elrendez. Az alvás nagyon fontos tényező, minden kérése után elküldte aludni a királyfit. „Az alvásnak legalább négy fontos oka lehet. Az első ok a pihenés, az energiával való feltöltődés. Ha elfáradtunk, alszunk. A második ok kicsit több ennél: a változások előtt is hasznos lehet az alvás, hogy fel tudjunk készülni a ránk váró eseményekre, össze tudjuk rendezni magunkat és tovább tudunk lépni. A harmadik ok: aludni azért is lehet, hogy feldolgozzunk,

megértünk valamit az életünkből. Ilyenkor az álmok nagyon hasznosak lehetnek. A negyedik ok: ha nem akarunk valamiről tudomást venni, akkor is gyakran menekülünk azt alvásba, vagyis a megoldások helyett inkább elfelejtjük a problémát.” (Boldizsár 2004, 37-38 p.) A legkisebb királyfi esetében az első ok nem túl valószínű, ahogy az utolsó sem, mivel a végén Cicó határozott kérésére sem akar elaludni, tehát nem akar elmenekülni a probléma elől és az alvás itt nem arra szolgál, hogy homokba dughassa a fejét. Az előző kettő kérésnél is aludt a királyfi, ott nem is ellenkezett, de ez sem tekinthető menekülésnek. A második és harmadik ok viszont annál valószínűbb. A mesében itt fog bekövetkezni a nagy változás, vagyis hogy a macskamenyasszonyból egy gyönyörű (nem csak gróf vagy báró!) királykisasszony lesz, akit átok sújtott. Erre a hősnek fel kell készülnie, ez a harmadik próba. A megértés és feldolgozás miatt is fontos az alvás, a hősnek rá kell jönnie, hogy ezek próbák voltak, amiket neki ki kell állnia a boldogsága érdekében. Meg kell szabadítani a macskabőrbe zárt királykisasszonyt az átoktól, s eközben végig ki kell tartania mellette. Fontos, hogy megértse, mi miért történik, hogy aztán megérdemelje a királykisasszonyt. Itt az alvás ezekre készíti fel a hőst. Miután felébredt, ott állt előtte Macskacícó királykisasszony alakjában. Hősünk ezt a feldolgozásra szánt időt jól használta fel, kiállta a három próbát, elnyerte végső jutalmát, a leggyönyörűbb menyasszonyt. Macskacícó a legrangosabb a menyasszonyok között, ő királykisasszony, királyi palotája van temérdek inassal, szolgálával, hintóval, lóval. A királyfi tehát kiállta a próbát és elnyerte végső jutalmát. De vajon egyedül is ment volna neki? Véleményem szerint ebben a mesében hiába a királyfi az, aki leküzdí elítéleteit és elnyeri a gyönyörű királykisasszonyt, a Macskacícó az, aki az eseményeket a kezében tartja. Aktív cselekvő, nem csak vár arra, hogy majd egyszer valaki úgyis megmenti őt, beleszeret macska képében is, hanem kezében tartja a sorsát. Ezzel szemben a királyfi inkább csak a Cicóra hallgat, bár ez segíti hozzá, hogy végső soron megértse, mi is számít igazán, és hogy Cicó lesz a legjobb menyasszony, de magától nem sok mindent tesz, ő rá lesz vezetve a végső megoldásra. Cicó nem mondja el magáról az igazat, csak a legvégén, hagyja, hogy a királyfi magától jöjjön rá, ez fontos része a lelki fejlődésnek, hagyni kell, hogy maga jöjjön rá az igazságra, hogy utána értékelni tudja. A királyfi ebben a mesében olyan próbát áll ki, amely inkább a nők feladata lenne, tehát elfogadni a kedvest állatalakjában is, ezért képez átmenetet a mese. Ez a feladat szerintem sokkal nehezebb, mint egy olyan dologért küzdeni és próbákat kiállni, ami már eleve adott, tudjuk a célt. A királyfi végső soron kiállja a próbát, de Cicó a férjhez menés érdekében mindent elkövet, a királyfi magától nem biztos, hogy magától is eljut idáig, neki szüksége van rá, hogy valaki rávezesse, ami

viszont a nőknél nem szükségszerű. Az állatvőlegény-mesékben a nőket nem kell rávenni semmire, erőszakolni, ők maguktól oldják meg. Ehhez hozzá tartozik, hogy nekik más feladatot jelölnek ki.

A pszichoanalitikus meseértelmezők szerint ezekben a típusú mesékben a nők nem próbát állnak ki, nem hoznak áldozatot, hanem önmagukat győzik le valami olyan dolog elfogadásával, amitől irtóznak. (Boldizsár 2004)

3. Állatvőlegények

Nem véletlen, hogy a tipikus állatvőlegény-ciklushoz tartozó mesék, mint például *A szép leány és a szörny*, vagy *a Békakirály* férfi főszereplői visszataszító figurák, akiktől az emberek undorodnak, viszolyognak, vagy ha nem is ennyire negatív képzeteket társítanak hozzá, de semmiképp sem bizalomgerjesztő alakok. Elfogadni valami olyasmit, amitől undorodunk ugyanúgy egy akadály legyőzése, egy próba kiállása, mint sárkánnyal küzdeni, és a jelentősége is ugyanolyan, csak éppen más problémával állunk szemben. Ehhez önmagunk nagyon mély és alapos ismerete szükséges. A mesék segítenek ezeknek a problémáknak a megértésében és feldolgozásában. Bruno Bettelheim pszichoanalitikus szempontból vizsgálja a meséket, az állatvőlegény-ciklust pedig mint a szexualitás elfogadását értelmezi.

Ő is tisztázza, hogy megmentőink a hősnőkbe kizárólag a szépségük és tökéletességük miatt szeretnek bele, ezért pedig vállalják a próbákat, hiszen méltóvá kell válniuk arra, hogy megkaphassák őt. A próbák kiállása személyiségfejlődés, hiszen az ember csak akkor állhat készen egy kapcsolatra, ha önmagává vált. De nem mindegyik mese szól arról, hogy folytatódik a történet. Mi van a házasság után? Tudnak a hősök és hősnők boldogan együtt élni? Ez csak akkor érhető el, ha az ember a személyiségének legmélyebb rétegeibe ereszkedik le. A mesék által erre a kisgyerekeknek is lehetőségük van. A mesék készítik fel őket tudat alatt olyan dolgokra, amelyek fontosak ahhoz, hogy később egészséges irányba fejlődjön az én-képük, a szexualitásuk, a személyiségük. Azonban ha ezekre tudatosan figyelnek, az megzavarhatja ezt a fejlődést. Ezek a gondolatok tudat alatt ott vannak az ember agyában elraktározva, és a megfelelő pillanatban előhalászva segítenek megérteni a dolgokat. A mese ilyen módon szexuális nevelést képes biztosítani, segít a szexualitással kapcsolatos előítéletek legyőzésében és az ehhez való viszony megváltoztatásában. A mesékben ennek a kifejezési módja rendkívül egyszerű: egy állat emberré (és nem is akármilyen emberré) változik, tehát valami állatias,

vad, nem ritkán undorító dologból valami pozitív lesz. A történetek különbözőek, de valami mindig közös, mégpedig az, hogy hősünket mindig állat alakjában ismerjük meg. Az állatvőlegény-ciklusra jellemző, hogy nem derül ki, mikor, miért varázslták el a főhőst. Az a személy, aki a varázslatot végrehajtotta, mindig nő, de sosem bűnhődik meg érte. Jellemző ezekre a mesékre, hogy a hősnő apja akaratának eleget téve csatlakozik a szörnyhöz. Az anya figurája felszínesen vizsgálva hiányzik, azonban Bettelheim rámutat arra, hogy a varázslónők, akik elátkozzák a hősöket jelen vannak, még hozzá az anya szerepében. Mivel ezeket a típusú meséket a szexualitás és szexuális elfojtás szempontjából értelmezi, valóban állhatnak az anya szerepében: ők azok, akik hatására a gyerekek a szexualitást állatias dolognak tartják. Ez a hétköznapi életben gyakran tabunak számít, főleg házasság előtt, és azt a személyt, aki ezt tabunak és állatiasnak állítja be (az anyát) senki sem bünteti meg, ezért a mesében az anya pozíciójában lévő varázslónő sem fog bűnhődni. A férfi csak akkor szabadulhat meg állatalakjától, ha a nő leküzdi az előítéleteit, undorát és ilyen formában szereti meg őt. Az apa szerepe nagyon fontos az ilyen típusú meséknél, mert ahhoz, hogy a lány eljusson idáig és teljes mértékben el tudja fogadni ilyen formában a férfit, át kell vinnie rá az apja iránti érzelmeit. (Bettelheim 1985)

VIII. A nők, akik önmagukat győzték le

1. *A szép leány és a szörny*

A következő mesét szintén Bettelheim művének felhasználásával értelmezem.

A történet szerint az apa egy gazdag kereskedő, aki három lányával él együtt. A családi helyzetről ennyit tudunk meg, az anyát egyáltalán nem említi a mese. Az apa egy útra készül, és megkérdezi a lányaitól, milyen ajándékot szeretnének. A legidősebb lány drága gyöngyöt, a középső aranyos ruhát kért, csak a legkisebb kért szerény ajándékot, egy tiszta fehér rózsát. A rózsza fehér, tiszta, az ártatlanság jelképe, és az apa leszakítja azt. A rózsza után sokat járt, a másik két ajándékot hamar megglelte, ezt azonban sehol sem. Végül ráakadt a fenevad gyönyörű palotájára, és mivel senkit sem látott, leszakította a rózsát. Ekkor jelenik meg szörnyeteg, aki cserébe a rózsáért a kereskedő lányát kéri. Bettelheim szerint ez a mozzanat az, ami előidézí a végzetes fordulatot, ez jelképezi az apa szeretetét lánya iránt, és a szüzessége elvesztését. Ez az apa és a lány számára is szörnyű élménynek tűnhet, a mese azonban arra hívja fel a figyelmünket, hogy ez alaptalan, a szörnyről később kiderül, hogy hiába állatias a külseje, valójában megnyerő személyiség és összeillik a leánnyal.

A szép leány kapcsolata az apjával nagyon erős és meghitt, ezt jelképezi az is, hogy szíves örömet vállalja, hogy önként megy a szörnyhöz, és ő az, aki vigasztalja az apját. Bettelheim ödipális kötődésnek nevezi ezt, a leány azért csatlakozik a szörnyhöz, mert nagyon szereti apját. Azt szeretné, ha a szörnyvel való kapcsolata mentes lenne a szexualitástól. A leány megérkezik a palotába, ahol minden kívánsága egyből teljesül, bármit kíván, azt megkapja, bőség, gazdagság van mindenütt. Ez a gyermek narcisztikus fantáziaképe, ahol minden körülötte forog. A gyermekekre jellemző, hogy olyan világról fantáziálnak, ahol nincsenek kötelességeik, csak kívánságaik, amelyek azonnal teljesülnek, amint kimondják őket. A mesében ez teljesül, olyan helyre csöppen, ahol tényleg mindent megkap, a lány mégsem érzi jól magát. Egy idő után már várja a szörnyet. „Először nagyon megijedt, de aztán gondolta magában, hogy nem bánja, bárki jön is, csak jöjjön már valami élő.” (Boldizsár 2002, 6 p.) Tehát eljutott oda, hogy azt se bánja, ha valami szörnyűség jön, csak történjen valami, hiszen ebben a mérhetetlen gazdagságban láthatóan nem boldog. Hiányzik neki valami ahhoz, hogy jól érezze magát. Ez a mese megtanít arra,

hogy ez az életforma nem teszi boldoggá, sőt unalmas és üres lesz egy idő után. A nárcizmus csak elsőre tűnik a gyermek számára vonzónak, valójában e mesén keresztül is láthatjuk, ez valójában nem is élet, nem kielégítő létforma. A lány haza akar látogatni, az általam vizsgált magyar népmesei változatban nem indokolja, pusztán hiányzik neki apja és két testvére. A mesének számtalan változata létezik, amelyekben a hazalátogatás oka az apja betegsége, vagy azért, mert hiányzik neki a lánya, ami pedig lassan felemészti, vagy esetleg valamiféle bajba kerül. Bettelheim szerint a leány narcisztikus élete (álélete) ekkor lerombolódik és ekkor kezd el cselekedni. Itt hősnőnk választás elé áll: marad a szörnyvel, akit egyre jobban megkedvelt, és akitől már nem is fél, vagy visszamegy az apjához, mert még mindig ragaszkodik hozzá. A lány apját választja, hazamegy hozzá, ám a szörny ad neki egy gyűrűt és egy tükröt. Mindkettő varázstárgy, a gyűrűt nem szabad levennie, mert akkor elfelejti őt, a tükörbe pedig bármikor belenéz, láthatja őt. Ott van a lehetőség, hogy bármikor visszatérhet hozzá és láthassa, tudjon felőle. Hazatérve nővérei ellopták tőle a gyűrűt, ennek megfelelően a lány el is feledkezett róla, azonban egyszer álmában meglátta a szörny összeroncsolt testét, és egyből eszébe jutott a fenevad. Ekkor ébred rá, hogy a szörny hiányzik neki, beleszeretett. Az apa iránt érzett szeretete meglazult, érzelmeit sikeresen átvitte a szörnyetegre. A végén a leány úgy dönt, végleg otthagyja apját, és mégiscsak a szörnyet választja, ez azt jelenti, hogy egy addig számára undorítónak, félelmetesnek látszó valami széppé és kellemessé változott. Bettelheim ezt a szexualitás elfogadására vezeti vissza: eddig a gyereket undorította, de most elfogadta azt. A szörny is átváltozott jóképű királyfivá, holott előtte szörny volt, ez egyértelmű szimbóluma annak, hogy a lány most már teljesen elfogadta a szexualitást és annak a szép oldalát. Bettelheim azt írja, Freud szerint „... a gyermeknek mindaddig undorítónak kell éreznie a szexualitást, amíg a szexuális vágyai a szülőhöz kapcsolódnak, mivel csak a szexualitás iránti negatív beállítottság őrizheti meg a vérfertőzéstabu megtörésétől, s ezáltal az emberi család stabilitásának megrendülésétől. De amint egyszer levált a szülőről és korban hozzá illő partnerre irányul, azaz ha normális fejlődési folyamat végbemegy, akkor – éppen ellenkezőleg – az egyén gyönyörűnek fogja érezni a szexualitást.” (Bettelheim 1985, 437 p.)

Ebben a mesében muszáj, hogy fény derüljön a szörnyeteg igazi énjére. Nincsenek benne titkok, rejtélyek, világos, hogy meg kell tudnunk, valójában milyen is ez a fenevad. A szörnyeteg természete egyáltalán nem hasonlít külsejére és annak ellenére, hogy a mese címben is szörnyeteg szerepel, ebben a mesében nincs semmi rémisztő. A szörnyeteg fenyegetése, miszerint megöli a leány apját, ha az nem küldi el neki három napon belül a

lányát, nem jelent komoly fenyegetést, a mese elején világosan látható, hogy a dolog arra megy ki, hogy megtudjuk, milyen értékei vannak a szörnynek. A lány fokozatosan szereti meg a szörnyet, fontos az is, hogy szeretetét, ami kezdetben az apjára irányul, hogyan képes átvinni a szörnyetegre és elfogadni őt, valamint az, hogy maga a hősnő eközben milyen fejlődési szakaszokon megy keresztül. A történet elején azt hiszi, hogy választania kell apja és a szörny között, visszamegy apjához, majd végül megint a szörnyhöz. Az irántuk érzett szeretetet kezdetben nem tudja szétválasztani, de később kiderül, hogy nem is kell szétválasztania, hiszen ez a két szeretet nem áll ellentétben egymással. Szét tudja választani a kettőt, és mind az apját, mind a szörnyet az annak megfelelő módon szereti. E felismerés teszi lehetővé, hogy a szörny visszaváltozhasson. A végén a leány és a szörny összeházasodnak és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Bettelheim szerint a házasság jelképes esemény, az emberi lét állatias és magasabb oldalai közti szakadék áthidalását szimbolizálja. Ez a mesében betegség formájában jelenik meg: a szörny, mikor a leány elhagyja őt és visszamegy apjához, majdnem meghal. A pszichoanalízis értelmezése szerint ez jelképezi az agresszív és primitív szexualitással való leszámolást, és egyúttal a kezdetét jelenti egy boldog, egészséges párkapcsolatnak. (Bettelheim 1985)

2. A békakirály

A mesét Bettelheim könyvének felhasználásával ismertetem.

A békakirály című mese (hasonlóan az előbb tárgyalt meséhez) azt mutatja be, hogy milyen fejlődési szakaszokon megy keresztül az egyén addig, amíg eljut addig a felismerésig, hogy egy addig állatiasnak látott valami hogyan változik át emberivé, pozitívummá.

A történet szerint egy királynak van három lánya, de a legkisebb a legszebb mind közül. Egyik nap a lány egy arany labdával játszik, amit beleejt a kútba. Szomorkodik, mert kell neki az a labda. Ekkor tűnik fel a színen egy rusnya béka, aki felajánlja neki, hogy kihozza a labdáját, de cserébe kér valamit. A lány először ruhát, gyöngyöt, aranyat, csupa drága és értékes holmit ígér a labdáért cserébe, de a béka azt kéri tőle, legyen a játszópajtása, vigye magával, ültesse az asztalához, etesse a tányérjából, itassa a poharából, alhasson az ágyában vele. A királylány erre rá is bólint, magában azonban teljes képtelenségnek tartja a dolgot. A béka felhozza a labdát, a királylány pedig nyomban el is szalad, a béka hiába kiáltozik utána. A királylány azonban nem nyugodhat meg: másnap kopogtat a béka az ajtón. A királylány be is csapja előtte az ajtót, azonban a király

észreveszi, hogy valami miatt feldúlt a lánya és megkéri, mesélje el neki a történetet. A király meghallva az esetet ráparancsol a lányára, hogy tartsa be ígéretét. A lány kénytelen bevinni a békát, az asztalhoz ültetni, egy poharából inni vele, egy tányárból enni és az ágyába fektetni. A végén, mikor az ágyába fekteti, a béka hirtelen átváltozik egy vonzó királyfivá. Ez a különböző meseváltozatokban mindig máshogy jelenik meg, van, amiben a királylánynak mérhetetlen undorában falhoz kell vágnia a békát, másokban meg kell csókolnia, sőt van olyan, ahol egy bizonyos időnek kell eltelnie egyúttalvással, míg a béka visszaváltozik királyfivá.

Ez a mese a felnőtté válás, az érés folyamatát dolgozza fel. Ez a folyamat itt rendkívül felgyorsul. Kezdetben a királylány még gyermek, felhőtlenül és gondtalanul éli gyerekkorát, labdázik egy aranygolyóval. A konfliktust az fogja előidézni, hogy a labdát beleejti a kútba. A labda duplán jelképezi a tökéletességet: egyrészt, mert gömb, másrészt pedig mert aranyból van, ami a legértékesebb nemesfém. Ez az a világ, ami *A szép leány és a szörny*ben is megjelenik, egy fantáziavilág, szinte idilli, amikor még minden tökéletes és semmire sincs gondja az embernek. Ez, akárcsak az előző mesénél a narcisztikus pszichét jelképezi. Ezt fogja megtörni a labda elvesztése illetve a béka feltűnése. A labda, ami a még nem kibontakozó narcisztikus psziché, beleesik a kútba – ez jelképezi a lélek ártatlanságának elvesztését. Csak a rút és visszataszító béka tudja felhozni azt a mély és sötét kútból. A királylány számára a világ egyre bonyolultabb és nehezebb, de azt hiszi, még mindig gyermek és elmenekülhet a következmények elől, egyáltalán nincs tekintettel azokra. Megígér mindent a békának, de nem akarja betartani. Próbálja figyelmen kívül hagyni a problémákat, a szőnyeg alá söpörni. De nem sikerül neki, hiába akarja lerázni a békát, az később kopogtat az ajtaján, és követeli azt, ami jár neki. A királylány nem akarja beengedni, de itt lép be a képbe az apa figurája. Bettelheim szerint az apa figurája megfelel a felettes énnak. A királylány minél jobban viszolyog és próbálja megszegni ígéretét, a király annál inkább azon van, hogy a lány tartsa be, amit megígért. Ha a fejlődési fázisokat nézzük, a történet kezdetén a leány még gyermek volt. A történetnek ezen a pontján érkezünk el oda, hogy a királylánynak most már fel kell nőnie és vállalnia a következményeket a tetteiért, és ebben döntő szerepe van az apának, aki ösztökéli erre. A fejlődési szakaszok világosak: a királylány egyedül játszik, a béka megjelenik, beszélgetnek, segít neki, meglátogatja, együtt esznek, isznak, alszanak. A fizikai távolság egyre kisebb, és minél közelebb kerül a béka a királylányhoz, ő annál jobban undorodik tőle. Bettelheim ezt azzal magyarázza, hogy a gyermekekben a szexualitás ébredésével szorongás, félelem, undor és düh szabadul fel, ez magyarázza addigi undorát és végül azt,

hogyan a lány falhoz vágja a békát. Itt a szorongás és undor átalakul dühvé – ami pedig azzal jár, hogy felvállalja érzéseit és tetteit a következményekkel együtt. Kezdetben megpróbált kibújni a probléma alól, utána apjával szembeni engedelmességből tette azt, amit, most azonban magától. A szorongása felszabadul, így gyűlölete szeretetté változik, ami pedig lehetővé teszi, hogy a béka undorító alakjától megszabadulva egy vonzó fiatal királyfivá változzon vissza.

Bettelheim kétféle szempontból értelmezi a mesét. Az egyik szerint a mese arról szól, hogy hogyan képes valaki eljutni egy gyermeki, csak önmagával foglalkozó létből odáig, hogy a másikkal is törődjön. A királylány kezdetben nem foglalkozik semmi mással, csak önmagával és a labdával. Nem érdekli, hogy a békának hogy fog esni, ha kiderül, hogy hazudott neki. Nincs lelkiismeret-furdalása, sem büntudata, nem érez semmit, csak undort. Azzal, hogy a béka egyre közelebb kerül hozzá fizikálisan, az érzelmei is egyre erőteljesebbek lesznek, ami azt jelenti, hogy egyre inkább önálló személyiség lesz belőle. Sokáig csak apjának engedelmeskedik, a végén azonban megszegi apjának tett ígéretét, és ezzel független személyiséggé válik. Önmaga lesz, így pedig a béka is az lehet, ami – királyfi. A másik értelmezése szerint a mese arról szól, hogy a szexualitás először bizony nem lesz kellemes, de idővel, ha ezt főlészámoljuk, és közelebb engedjük magunkhoz a másikat, akkor felfedezzük a szexualitás szépségét. A mesében a béka akkor változik át királyfivá, amikor az befekteti az ágyába – az ágy szimbolizálja a szexualitást.

Az, hogy a pár végül egymásra talál az apának köszönhető. Ő az, aki összehozza a fiatalokat egymással. Az apa figurája ebben a mesében nem engedi, hogy a királylány megszegje ígéretét. A felettes én a szülői irányításnak köszönhetően alakul ki, a gyermekben kialakul a felelősségtudat. A felelősségtudat fontos a kapcsolat (mind az érzelmi, mind a szexuális része) kialakításában és fenntartásában, hiszen csak komoly, érett, felelősségteljes emberek képesek kialakítani tartós és jól működő kapcsolatot.

A királylány tehát az apának köszönhetően válik a mese végére felelősségteljes felnőtté a kezdeti felelőtlen gyerekből. Nagy változásokon megy keresztül, ami fokozatos, ám nagyon felgyorsult. A lánynak nagy feladattal kell megküzdenie, hiszen félelmeinktől, dühtől és szorongásainktól a legnehezebb megszabadulni. A királylány szembenézett ezzel és feldolgozta, ez pedig előfeltétele annak, hogy később boldog felesége legyen a királyfinak. A béka elfogadása nehéz feladatnak bizonyulhat. Undorító, nyálkás, viszolyogtató állat. Egyáltalán nem félelmetes, ahogy egyébként a szörnyeteg sem az előzőleg vizsgált mesében. Nem félünk tőle, csak undorodunk. De ez mi miatt van? A béka a szexuális kapcsolat jelképe, ezt bátran kijelenthetjük. Bettelheim azt mondja, a béka

nyálkás, tapadós, nyirkos bőre tudat alatt olyan érzéseket keltenek benne, amelyeket a nemi szervek keltenek a gyermekben. A béka felfűvődik, mikor izgatott, ez pedig egyértelműen az erekcióra vonatkoztatható. De bármennyire is undorító ez az állat, a mese megmutatja, hogy ez a nem kívánatos állat is vonzó királyfivá változhat, tehát a szexualitás, mint eleinte nem kívánatos, elítélendő, undorító dolog, idővel valami gyönyörű és kívánatos dologgá válik. Az eddigiekben arról volt szó, a királylány hogyan fogadja el a szexualitást, és milyen fejlődési szakaszokon kell ehhez keresztülmennie. Azt azonban még nem tekintettük át, hogy a béka hogyan képes királyfivá változni, neki min kell keresztülmennie ehhez. A mesében anya figurája nincs jelen, a királylány szemszögéből az apa figurája lesz fontos. De ahhoz, hogy a béka át tudjon változni, neki is szüksége lesz valamire, méghozzá az anyai szeretetre. Bettelheim úgy gondolja, ezt a szeretetet és azt a függő viszonyt, amire a békának (és minden gyermekeknek) szüksége van, a királylánytól kapja meg. A gyerekek szeretnek az anyjuk mellett lenni, az ölébe ülni, egy tányérból enni vele, egy pohárból inni, és az sem ritka, hogy éjjel átmásznak a szülők ágyába, hogy az anyjukkal aludhassanak. Azonban az idő elteltével ezt a kapcsolatot (Bettelheim szerint szimbiózist) meg kell szakítani, mert gátjává válhat annak, hogy a gyerek önálló személyiséggé fejlődjön. A szüleiknek kell rákényszeríteni őket arra, hogy menjenek ki az ágyból, vagyis hogy lassacskán lazítsanak ezen a kapcsolaton, és akkor tud fejlődni a személyiségük. Abban a változatban, amelyben a királykisasszony kihajítja a békát az ágyból ez a mozzanat annak a jelképe, hogy az anya kihajította gyermekét az ágyából, hogy az egy másik, magasabb létszintre juthasson. Ennek különböző fázisai vannak, az alacsony létszint felől haladunk a magasabb felé, odáig, ahol az ember személyisége, pszichéje kiteljesedhet. A béka alantas állat, a kút mélyéből jön fel, a vízből (pont úgy, ahogy a gyermekek érkeznek a világra) és úgy tör egyre feljebb. A béka, mint már említettem a tudatalattinkban a nemi szervek képzetét kelti a gyermekben a nyálkás és nyirkos tapintása miatt. A békaszimbólum azonban azért is megfelelő, mert a képzettársításon túl a gyermekben tudat alatt segít elfogadni a szexualitást és a korához megfelelő módon feldolgozni azt, valamint lehetővé teszi, hogy a gyermek előre tudja, hogy majd a későbbiekben az ő szexualitásának is keresztül kell mennie egy metamorfózison. A mese közli, hogy a szexualitás egyes aspektusai elsőre undorítóknak tűnhetnek, de valójában nem azok, és mindezt csak addig találja visszataszítónak az egyén, ameddig nem érett meg rá. A mese úgy utal ezekre a folyamatokra és magára a szexualitásra, hogy sehol semmilyen közvetlen utalást nem tesz rá, azonban mégis egyetért a mese a gyerekekkel, hogy a béka valóban visszataszító dolog, elnyeri a gyerekek bizalmát, majd ezen keresztül hinti el

bennük, hogy bizony a béka lehet a tökéletes társ a későbbiekben. Ez a mese ezért sokkal hatásosabb, mint a modern szexuális nevelés és felvilágosítás, ami nem veszi figyelembe azt, hogy a gyermek számára a szexualitás eredendően undorral teli dolog, és így a szexuális nevelés nem lehet hatásos, mert a gyermek ezt nem találja meggyőzőnek. A hősnők is küzdenek – ha az önmagunkkal való belső harcot, önmagunk legyőzését is küzdelemnek nevezzük. És miért ne neveznénk annak? Ezekben a mesékben azt láthatjuk, hogy az a sztereotípiát, miszerint a nő csak várja, hogy megmentse őt a herceg, hamis. Macskacím, a szép leány és a legkisebb királykisasszony is mind cselekednek, és végül a herceg azért jöhet el értünk, mert ők is tesznek ennek érdekében. Elfogadni valamit, amitől irtózunk, nehéz, pláne a nőknek. Az állatvölégény-mesékben a férfiak visszataszító formában jelennek meg, míg az állatmenyasszony-ciklusban szó sincs erről. Ott maximum macskával, hattyúval, hollóval találkozhatunk. Tehát alapvetően a férfiak nem tartják undorítóknak a nemi aktust és a szexualitást, szemben a nőkkel, akik mindig visszataszító lényekkel találkoznak a mesékben. Bettelheim szerint ez azért van, mert főként a nőknek kell megváltoztatnia a szexualitáshoz való hozzáállását, hiszen amíg primitívnek, vadnak és állatiasnak tartja, addig a férfi valóban az is marad, nem tud emberi alakjában megjelenni. Tehát amíg egyik fél undorodik a szexualitástól és állatiasnak látja (és ezek főleg a nők), addig a másik félnek sem lehet jó élmény, tehát nem is tud szabadulni állatias részétől mindaddig, amíg társa ezt a nézetét meg nem változtatja. (Bettelheim 1985)

IX. Befejezés

Az eddigiek alapján láthatjuk, hogy a dolgozatomban elején megfogalmazott kérdés, miszerint a hősnők valóban csak passzívan várják a herceget, hamis. A férfiak mellett a nők is ugyanúgy küzdenek. Küzdenek azért, hogy kiszolgáltatott helyzetükből ki tudjanak törni, küzdenek azért, hogy megszerezzék a királyfit és küzdenek azért is, hogy el is tudják fogadni őt, hogy aztán boldog kapcsolatot tudjanak kialakítani és fenntartani. És mindezek mellett a legfontosabb, hogy küzdenek magukkal is, az előítéleteikkal. Fejlődnek érzelmi szinten, és fejlődnek a felelősségtudatban, egyszóval hősnőink felelőtlen kislányból igazi felnőtt nővé érnek a mese végére. A történetek értelmezésénél láthatjuk, hogy a mesékre igenis szükség van, mert örökérvényű igazságokat tudhatunk meg belőlük. A mesékre sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani, hiszen ezeknek régen nagy hagyományuk volt. Törekedni kellene arra, hogy többen olvassák e csodás történeteket, és úgy gondolom, változtatni kellene azon a szokáson, hogy meséket csak a gyerekeknek olvassunk az esti lefekvés előtt. Hasznosak és fontosak lehetnek az emberek számára. Ahogy említettem már, mindenki a saját meséjének a hőse, és mindenki talál magának olyat, ami róla szól. Véleményem szerint a sok gyönyörű és csodás történet közül az általam vizsgáltakban jól nyomon lehet követni, hogyan alakulnak a nők és férfiak közötti kapcsolatok, és hogyan épülnek fel a fejlődési szakaszok, ezekből pedig mind a gyermekek, mind a felnőttek sokat tudhatnak meg önmagukról és másokról.

Bibliográfia

Bettelheim, Bruno 1985. A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Budapest, Gondolat Kiadó

Boldizsár Ildikó 1997. Varázslás és fogyókúra. Budapest, Kijárat Kiadó

Boldizsár Ildikó 2004. Mesepoétika: Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről. Budapest, Akadémiai Kiadó

Boldizsár Ildikó 2010. Meseterápia. Budapest, Magvető Kiadó

Honti János 1962. A mese világa. Budapest, Magvető Kiadó

Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor 1972. Magyar értelmező kéziszótár II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó

Pál József – Újvári Edit 1997. Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. Budapest, Balassi Kiadó

Petrolay Margit 1996. Könyv a meséről. Budapest, Trezor Kiadó

Propp, Vladimir 2005. A varázsmese történeti gyökerei. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Szikszayné Nagy Irma 2007. Magyar stilisztika. Budapest, Osiris Kiadó

A mesék:

A békakirály: <http://dydudu.hu/konyv/mese/grimm/grimm.html#1> (Letöltés dátuma: 2012 április 8, 10:33)

A macskacím: Boldizsár Ildikó 2002. A macskacím: magyar tündérmesék. Budapest, Palatinus Kiadó

A szép leány és a szörny: Boldizsár Ildikó 1999. A három királyleány: magyar tündérmesék. Budapest, Palatinus Kiadó

Hamupipőke:

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/kulfoldi/grimm/html/grimm11.htm> (Letöltés dátuma: 2012 április 8, 10:36)